

Технології терору

МІ
МЕДИЧНА
ІНІЦІАТИВА
за права людини

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Порівняльний аналіз радянських
і російських методів катувань

2025

Автори звіту: Владислав Гаврилов, Марія Климик, Андрій Яковлєв
Редактори: Тетяна Катриченко, Станіслав Мірошніченко
Верстка: Леся Спіріна

*Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду "Відродження".
Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію
Міжнародного фонду "Відродження".*

ЗМІСТ

Вступ	6
I. КАТУВАННЯ І НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ В РОСІЙСЬКОМУ ПОЛОНІ	7
1.1. Свідчення нелюдськості. Аналіз основних способів катувань на основі свідчень	8
1.1.1. Прийомка	8
1.1.2. Допити	9
1.1.3. Щоденні перевірки як систематичний тиск	9
1.1.4. Прогулянки та відвідування лазні	10
1.1.5. Відмова у належній медичній допомозі	10
1.1.6. Вибивання показань і кримінальні переслідування	11
1.2. Факти смертей у місцях утримання на теренах РФ	12
II. КАТУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РУХУ СПРОТИВУ РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ ОРГАНАМИ НКВС — МДБ — КДБ	14
2.1. Опис основних способів катувань на основі історичних даних	15
2.2. Факти смертей внаслідок систематичних катувань	16
2.3. Злочин катування, що бере початок з радянських часів	16
2.4. Катування як засіб отримання доказів	17
2.5. Розгляд кримінальних справ	17
III. ЮРИДИЧНА ОЦІНКА ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	18
3.1. Порівняльний аналіз катувань радянського періоду та сучасних російських практик ...	19
3.2. Спланована політика РФ	21
Висновки	22
Заклик до міжнародної правозахисної спільноти реагувати і пропозиції щодо звільнення військовополонених з нелюдських умов полону	23
Додатки	24

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ:

ГДА СБУ — Галузевий державний архів Служби безпеки України

ГУТАБ (мовою оригіналу — ГУЛАГ) — головне управління виправно-трудових таборів, трудових поселень і місць ув'язнення.

ЗСУ — Збройні сили України

КДБ — Комітет державної безпеки

КК РФ — Кримінальний кодекс Російської Федерації

Компартія — Комуністична партія Радянського Союзу

МГП — Міжнародне гуманітарне право

МДБ — Міністерство державної безпеки

МКС — Міжнародний кримінальний суд

МВС СРСР — Міністерство внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік

Нарком — Народний комісар

НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ

РНК СРСР — Рада народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік

РФ — Російська Федерація

СІЗО — слідчий ізолятор

СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік

УНКВС — Управління Народного комісаріату внутрішніх справ

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФСВП — Федеральна служба виконання покарань

ЦВК — Центральний виконавчий комітет

ЦК ВКП (б) — Центральний Комітет Всесоюзної Комуністичної Партії (більшовиків)

Резюме

У дослідженні проаналізовано основні способи катування, які застосовуються до українських військових у російському полоні в різних місцях утримання та на різних етапах перебування в неволі після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. У слідчих ізоляторах і виправних колоніях на території Російської Федерації (РФ) фіксуються численні факти нелюдського поводження, зокрема погане харчування і неналежний медичний супровід. Також зафіксовано факти системних катувань. Торттури застосовують із метою отримати інформацію від військовополонених,

примусу зізнаватися у злочинах, яких військовослужбовці не скоювали, підписати кримінальні звинувачення відповідно до російського законодавства. Ще одна ціль — підриг фізичного здоров'я і морального духу полонених для виключення потенційної можливості їхнього повернення до Збройних сил України після звільнення з полону. Цей матеріал також включає порівняльний аналіз сучасних подій із репресивними практиками радянського періоду. Свідчення доводять: торттури у РФ є продовженням традиції НКВС/КДБ.

Методологія дослідження

У процесі підготовки дослідження проаналізовано 40 задокументованих свідчень військовополонених на предмет застосування щодо них катувань під час допитів та перебування у місцях утримання на території Російської Федерації. Ці свідчення є у базі даних Медійної ініціативи за права людини. Також для проведення паралелі з радянськими практиками тортур наведено приклади з кримінальних справ, документів комуністичного періоду, де згадуються практики катування щодо політичних затриманих у Радянському

Союзі. Ґрунтуючись на цих матеріалах, автори звіту спробували виокремити основні етапи перебування у російському полоні та описати основні способи катувань та приклади нелюдського поводження, а також продемонструвати паралелі, на конкретних історичних прикладах, коли інструменти кримінальної юстиції використовувались у контексті переслідування груп українського населення, як радянською (у добу Великого терору 1937-1938 років) так і російською владою (у період з лютого 2022 року по жовтень 2024 року).

Джерельна база дослідження:

глибинні опитування військовополонених, які утримувалися у місцях несвободи на території РФ та були звільнені з жовтня 2022 року по жовтень 2024 року звільнені під час офіційних обмінів військовополонених між Україною та РФ. Зокрема, йдеться про: Федеральна казенна установа "Слідчий ізолятор № 1 Управління Федеральної служби виконання покарань по Курській області РФ", Федеральна казенна установа СІЗО № 2 "Управління Федеральної служби виконання покарань по Воронежській області РФ", Федеральна казенна установа "Виправна колонія № 7 по Володимирській області РФ", "Виправна колонія № 9 Управління Федеральної

служби виконання покарань по Воронежській області РФ", Федеральна казенна установа "Виправна колонія № 1 Управління Федеральної служби виконання покарань по Тульській області РФ", Федеральна казенна установа "Слідчий ізолятор № 2 Управління Федеральної служби виконання покарань по Ростовській області", Федеральна казенна установа "Слідчий ізолятор № 2 Управління Федеральної служби виконання покарань по Брянській області". Також при описі комуністичної доби СРСР використані документи з кримінальних справ ГДА СБУ, спогади військовополонених та учасників руху спротиву радянського періоду.

ВСТУП

20 лютого 2014 року РФ розпочала сплановану збройну агресію проти України. Спочатку окупувала Кримський півострів, а згодом окремі райони Донецької і Луганської областей. Окупація відбулася з використанням озброєних та керованих РФ так званих проросійських активістів, а насправді — представників російських спецслужб, частина з яких була передислокована в Україну, а також регулярної армії.

На території Криму українська влада не застосувала збройні сили, на відміну від частин Донецької та Луганської областей, де Збройні сили України чинили спротив. Під час бойових дій на сході України військовослужбовці почали потрапляти в полон. Точних даних, скільки військових полонили у 2014 році, немає, оскільки не було єдиного органу, який вів статистику. У листопаді 2014 року Центр звільнення полонених ГО «Офіцерський корпус» повідомив, що в полоні перебуває 703 українця¹. Менш ніж за рік, 31 серпня 2015 року, Ірина Геращенко, Уповноважена президента з питань урегулювання конфлікту на Донбасі, з посиланням на інформацію від СБУ заявила про 157 полонених². У травні 2021-го Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова повідомила, що близько 285 громадян хотіли б повернутися на підконтрольну територію України через обмін³.

Упродовж 2014 — 2021 років правоохоронні органи, неурядові українські та міжнародні організації документували інформацію про умови утримання українських громадян у російській неволі. В їхніх численних звітах зафіксовано випадки позасудових страт, насильницьких зникнень, свавільних затримань, катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. У переважній більшості катування відбувалися саме під час незаконного утримання осіб у місцях несвободи. На цю категорію злочинів звернув увагу і Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду⁴. Зауважується,

що катування і жорстоке поводження використовувались, аби отримати зізнання від затриманих осіб чи примусити їх до співпраці. Полонених, яких тримали в місцях несвободи на окупованих територіях України, били руками, ногами, прикладами зброї, молотками, палками, металевими трубами — будь-чим, що траплялось під руку. Також полонених катували електричним струмом, пневматичною зброєю, їхні тіла кололи і різали. Один із способів знущання — фізичні вправи в надмірній кількості⁵. У червні 2018 року СБУ повідомила, що задокументувала свідчення про катування майже 500 українських громадян — колишніх полонених військових і цивільних⁶. Воєнні злочини фіксували й міжнародні організації, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

Після початку повномасштабного вторгнення, коли зона окупації розширилася на нові райони Донецької та Луганської областей, а також на Запорізьку, Херсонську, Миколаївську, Харківську, Київську, Сумську і Чернігівську області, в російський полон потрапили тисячі українських військових. З огляду на секретність інформації про їхню точну кількість Україна не оприлюднює. Натомість за три роки роботи Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими під час 62 обмінів з полону повернули 4306 військових, ще 469 людей врятовано поза обмінами⁷.

Від початку великої війни урядові та неурядові структури продовжили документувати порушення поводження з військовополоненими, зокрема катування і страти⁸. У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини, опублікованому 1 жовтня 2024 року, йдеться про те, що Росія піддає українських військовополонених широкомасштабним і систематичним катуванням та жорстокому поводженню на всіх етапах полону⁹. Про катування військовополонених і цивільних осіб, затриманих РФ, також йдеться у звіті Amnesty International¹⁰ від 3 березня 2025 року.

[1] Центр звільнення полонених: У бойовиків — 703 заручники. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/11/16/7044412>

[2] У полоні бойовиків залишаються 157 українців — Геращенко. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/08/31/7079608>

[3] Мар'яна Чорнієвич. Денісова: У списку України на обмін полоненими, яких утримують в ОРДЛО, 285 людей, у списку бойовиків — 90.

URL: <https://hromadske.radio/news/2021/05/21/denisova-u-spysku-ukrainy-na-obmin-polonenyymi-lyakhy-utrymuyut-v-ordlo-285-liudey-u-spysku-boyovykiv-90>

[4] International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Отчет о действиях по предварительному расследованию 2017 г.

URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE-UKRAINE_RUS.pdf

[5] https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/2016-09-16__Brochure_Plen_ukr_210x297-1.pdf

[6] Майже 500 звільнених заручників ОРДЛО розповіли про катування — СБУ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/06/12/7183122/>

[7] Світлана Остапа. Як не нашкодити у спілкуванні зі звільненими з полону та при цьому не замовчувати правду.

URL: <https://detector.media/infospace/article/239362/2025-03-25-yak-ne-nashkodyty-u-splukuvanni-zi-zvilnenymy-z-polonu-ta-pri-tsomu-ne-zamovchuvaty-pravdu>

[8] A video shows men identified as Russian troops holding Ukrainian POWs. Then the killing begins

URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-pows-war-crimes-putin-zelensky-a2185297338af410fb5122448e62db76>

[9] Treatment of prisoners of war and Update on the human rights situation 1 June to 31 August 2024

URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report.pdf>

[10] Оглушлива тиша. Насильницькі зникнення, утримання інкомунікадо та катування українських полонених Росією.

URL: <https://www.amnesty.org.ua/oglushlyva-tysha-nasylnyckzi-znyknennya-utrymannya-inkomunikado-ta-katuvannya-ukrayinskyh-polonenyh-rosiyeyu-nove-doslidzhennya-amnesty-international/>

КАТУВАННЯ І НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ В РОСІЙСЬКОМУ ПОЛОНІ

1.1. СВІДЧЕННЯ НЕЛЮДСЬКОСТІ. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ СПОСОБІВ КАТУВАНЬ НА ОСНОВІ СВІДЧЕНЬ

**Впродовж 2022 — 2024 років
Медійна ініціатива за права людини
задокументувала 139 свідчень
українських військовослужбовців,
звільнених із полону.**

Під час опитувань більшість свідків заявили, що до них регулярно **застосовували фізичну силу та психологічний тиск**: жорстокі побиття, ураження електричним струмом, сексуальне насильство, удушення, тривале перебування в напружених положеннях тіла, примусові надмірні фізичні навантаження, позбавлення сну, імітацію страти, погрози насильством, приниження. Це відбувалося **на всіх етапах перебування в полоні**: під час затримання (взяття у полон), перевезення до місць утримання, оформлення і перебування в колоніях і слідчих ізоляторах.

1.1.1. Прийомка

“ Ведуть по довгому коридору. Б'ють, але не сильно, у порівнянні з тим, як били пізніше. Провели первинний допит, вивели з кабінету, кийками погнали в лазню. Там ти повністю роздягаєшся, тебе заганяють у душ, а далі — “на вакцинацію”. Заводять в окреме приміщення. За тобою заходять 4 — 6 всінівців із електрошокерами та починають бити. Б'ють зі словами: “Ласкаво просимо на рідну землю”,

— так згадує про прийомку у Курському СІЗО № 1 **Свідок 4**¹¹.

Прийомка — це оформлення документів, перша перевірка та допит полоненого, коли він потрапляє в місце утримання. Цю процедуру проходять усі полонені. Прийомка може тривати від кількох годин до доби залежно від місця утримання, настроїв конвоїрів, кількості новоприбулих полонених і персоналу установи. Під час оформлення документів, первинних допитів, медичного одягу, гігієнічних процедур, забору ДНК-матеріалів тощо військовополонених б'ють.

“ Моя прийомка тривала близько семи годин. Спочатку у фойє нас поставили на розтяжку [з широко розведеними руками, ногами і обличчям до стіни] і почали бити. Били тривалий час — скільки, сказати важко, я падав на шпагат — на слизкій підлозі ноги роз'їжджалися, мене піднімали і знову били. З фойє нас розводили по різних кабінетах, зокрема для допитів. В одному з них я побачив заступника начальника колонії і ще двох працівників колонії. Поки один допитував, інші били”,

— говорить **Свідок 1** про прийомку в СІЗО № 1 Курська¹².

Прийомка **Свідка 2**¹³ у Курському СІЗО № 1 тривала близько шести годин:

“ Весь час мене били. Я вже на ноги підвестися не міг — повзав. Росіяни на мене весь час кричали, я не міг зорієнтуватися, що від мене вимагають. Потім зрозумів, що їм не сподобалися мої татування. Через них завели в окремий кабінет, де били електрошокером у різні місця, погрожували відрізати геніталії. Коли мене вже привели до камери, я втратив свідомість”.

Військовополонених, у яких на тілі були патріотичні татування або ті, які свідчили про приналежність до, наприклад, бригади “Азов”, били інтенсивніше.

“ У мене на грудях татування — тризубу і орел, причому орел у мене римський, на римському стязі, а не як у Третього рейха з розпростертими крилами, але вони не розбираються: орел — значить нацист. Тому після побоїв, які отримували всі, мене ще вдарили палкою разів 30 по спині, зламали її об спину”¹⁴,

— розповідає **Свідок 3** про утримання в СІЗО № 2 міста Таганрог у Ростовської області.

З перших місяців повномасштабного вторгнення СІЗО № 2 Таганрога стало місцем утримання чи не найбільшої кількості захисників Маріуполя — морських піхотинців і азовців, які вирізняються значним потенціалом до протистояння російській військовій агресії. Саме в них Російська Федерація вбачає для себе особливу загрозу. У відкритих джерелах є чимало свідчень колишніх полонених про прийомку

[11] Свідок 4. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[12] Свідок 1. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[13] Свідок 2. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[14] Свідок 3. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

у Таганрозі. Зокрема, один із азовців згадує, як на прийомку зібралися всі зміни наглядачів разом із російським спецназом. Озброївшись кийками, палками та електрошокерами вони били полонених, що бігли коридором. Після цього тіла українських військових тягнули на простирадлах. Самому свідкові тоді зламали пальці, а дехто через зламані ребра і пробиті легені помер від пневмотораксу¹⁵. Подальші умови утримання негативно позначилися на здоров'ї бійця, до полону він важив 105 кілограмів, а після виходу з полону — 58 кілограмів.

Також українські військові згадують про натравлювання на них собак під час прийомки.

“ Були випадки, коли спускали собак і від їхніх укусів потім помирили. Це могли бути як цивільні, так і військові, там не перебирають”,

— говорить **Свідок 6**¹⁶
про СІЗО № 2 у Таганрозі.

1.1.2. Допити

“ На допити мене водили часто. У мене спеціфічний підрозділ — рота хімзахисту, а їх дуже цікавили українські хімлабораторії, американська зброя, найманці. На їхню думку, я, як медик, мала про все це знати. Коли вони зрозуміли, що я нічого не скажу, то почали погрожувати. У маленькій кімнаті, де проводили допит, було п'ятеро чоловіків і я — жінка. Коли я сказала, що нічого не знаю, оперативний працівник чи то старший зміни став мене бити — ногами та палицею”,

— говорить **Свідок 7** про утримання у СІЗО № 2 Таганрогу¹⁷.

Допити — це дії, які вчиняються відповідними органами РФ спочатку для визначення анкетних даних, отримання розвідданих від військовополонених, а потім й можливого подальшого кримінального переслідування. Опитані командою МІПЛ звільнені військовополонені повідомили про застосування фізичної сили до них як з метою отримання інформації, так і з інших причин, які, на їхню думку, не мали логічного пояснення. Під час допитів били також заради знущання і приниження.

Зазвичай під час допитів присутні кілька людей: представник Слідчого комітету РФ або Федеральної служби безпеки (ФСБ), оперативні працівники, тюремні наглядачі, представники спеціального загону швидкого реагування, підрозділів Федеральної служби військ національної гвардії РФ (Росгвардії).

Допити проводять у кілька етапів, які чергують між собою. Зазвичай починають із побиття: впродовж кількох годин охорона і спецназ б'ють полоненого чи полонену і вимагають зізнатися у злочинах, до яких ті не мають стосунку. Після цього починається бесіда зі слідчим. Або з спершу бесіда, а потім побиття. Все це може тривати від кількох тижнів до кількох місяців, доки слідчі не отримають “викривальні показання” або не втратять інтерес до полоненого через неможливість отримати потрібну їм інформацію. Особливу жорстокість наглядачі виявляють до Маріупольського гарнізону, офіцерів, водіїв, саперів, розвідників, зв'язківців, артилеристів, медиків. Російські слідчі переконані, що від таких людей можна отримати важливу інформацію або ж звинуватити їх у злочинах.

1.1.3. Щоденні перевірки як систематичний тиск

“ Поки ми стояли на коридорі під час щоденної перевірки, у нас запитували про рід військ. Найбільше перепадало десантникам та морській піхоті. Потім зрозуміли, що такої інформації їм замало — запитувати вже про військове звання. Чим вищий ранг — тим більше ударів. Згодом почали запитувати посаду. У моїй камері всі водії були, але по одному — зв'язківець, кулеметник та я — розвідник. Нам трьом дісталось”,

— говорить **Свідок № 8** про СІЗО № 2 в Борисоглібську Воронежської області¹⁸.

Щоденні перевірки — це пошук заборонених предметів і додатковий тиск на полонених. Перевірки відбуваються двічі на добу зранку та ввечері. Під час них полонених виганяють із камер у коридор, змушуючи стояти в позі ластівки — обличчям до стіни, максимально широко розставивши ноги. Поки одні охоронці проводять обшук камери, решта знущаються над полоненими в коридорі.

[15] “Хохли, ми вже втомилися вас бити”. Азовець “Южний” про 2 роки тортур у Таганрозі, гумор полонених і власну систему виживання.

URL: <https://life.pravda.com.ua/society/azovec-yuzhniy-pro-2-roki-tortur-u-taganrozi-feminitivi-gumor-i-vizhivannya-u-poloni-306820>

[16] Свідок 6. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[17] Свідок 7. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[18] Свідок 8. 3 матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

“ Хлопці, які вже були в камері, попередили мене, що перевірки супроводжуються фізичним насиллям. А в мене ж нога була травмована, думав — попереджу охорону, чіпати не будуть”,

— говорить МІПЛ **Свідок № 6**¹⁹
про СІЗО № 2 у Таганрозі.

Та після цього полоненого били найдужче з усіх, зокрема по травмованій нозі, і зрештою її зламали.

“ Медик прописав мені лежачий режим. Наступної ж перевірки чую знайомий голос охоронця, який лупцював нас до того. Запитав мене, що сталося. Я відповів, що впав і зламав ногу. Той почав сміятися. Та я ж не міг сказати правди, бо вони б мені другу ногу зламали б. А потім цей охоронець каже: “Дивися, якщо твоя версія зміниться, ти або звідси не вийдеш, або тебе винесуть вперед ногами”. Після цього під час перевірок хлопців із камери били більше — і за мене лежачого”,

— додає **Свідок 6**²⁰.

1.1.4. Прогулянки та відвідування лазні

“ У лазні били дуже жорстоко. Одного разу мене били дев'ять вертухаїв [тюремні наглядачі, які обшукують та конвоюють в'язнів]. Узяли дерев'яну дощечку, почали бити по дупі. Це дуже боляче. Розважалися. Потім об мене розрядили два електрошокери, я відчув, що серце наче зупинилося”,

— згадує **Свідок 1**²¹ про СІЗО № 1 Курська²².

В одних місцях утримання військовополонених водили на прогулянки, на стрижку і в лазню регулярно, в інших могли не виводити взагалі або вкрай рідко, приміром, раз на місяць. Кожен із таких походів зазвичай супроводжувався побиттям. Полонених били кулаками, ногами, кийками або палицями. На прогулянці натравлювали собак. У лазні застосовували електрошокер.

Для полонених жінок похід у лазню у деяких місцях утримання був особливо принизливим.

“ Нас, суцільно голих, разом із чоловіками водили в лазню. Чоловіків поголили повністю. Нас теж хотіли, але ми заплакали. Пожалили”, — говорить **Свідок 9** про Донецьке СІЗО²³. І додає: “Влітку нас по вулиці голими у Донецьку водили. З мішками на голові, посеред двору. Ми йшли хвилин десять, вертухаї сміялися, на камери знімали”.

Інша колишня військовополонена згадує, що відвідування лазні було формальним, більше схожим на знущання. Вона розповідає про умови в Таганрозі в СІЗО № 2:

“ За 35 днів нам вдалося помитися лише двічі — купанням це не назвеш. Загнали в душ, пустили холодну воду на три хвилини. А навколо тебе стоять чоловіки і дивляться”²⁴.

1.1.5. Відмова у належній медичній допомозі

“ Похід у медчастину в СІЗО у місті Борисоглібську фактично був ще одним приводом, щоб тебе потім побити. Спочатку я просився на прийом до медичного працівника, але мені по спині надавали так, що я не міг зігнутися і розігнутися, ходив у позі букви Г. Після цього я ще й від спецназу отримав побої, бо до медика пішов. До кінця свого перебування там я більше в медчастину не ходив. Люди по суті гнили, але звертатися до медиків не хотіли”,

— говорить **Свідок 10**²⁵.

Опитані МІПЛ свідки розповідають про ігнорування охороною їхніх прохань про медичну допомогу. Подекуди сам медичний персонал відмовлявся приходити до полонених або ж надавав неякісні медичні послуги. Траплялися випадки, коли будь-яке звернення до медичного працівника призводило до насилля з боку наглядачів. Відомі також ситуації, коли медичні працівники цілеспрямовано завдавали фізичної шкоди полоненим.

[19], [20] Свідок 6. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[21] Свідок 1. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[22] Свідок 1. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[23] Свідок 9. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[24] Свідок 7. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[25] Свідок 10. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

“ У Каменськ-Шахтинську з медициною було складно. Лише один лікар надавав нам допомогу. А от його напарник бив більше, ніж самі вертухаї, він під час прийомки мене сильно вдарив по обличчю. Серед нас був цивільний, десь за 50 років, який переніс операцію на серці, йому потрібні були таблетки для розрідження крові. Прийшов до нього цей лікар і дуже сильно побив дубинкою. Ми чули, як він казав: “Ну що, я тобі розрідив кров?!” У іншого були ребра зламані, нога пошкоджена. Нам у камері було чути, як той лікар його “лікував” дубинкою, а потім ще й казав: “А чого це ти мені не дякуєш?” І знову бив”,

— розповідає Свідок 11²⁶.

Свідок 12²⁷ про медичну допомогу в СІЗО № 2 міста Новозибків говорить так:

“ У них не було навіть достатньо медикаментів, щоб нам допомогти. І вони не соромилися про це заявляти”.

Про побиття при наданні так званої медичної допомоги у СІЗО № 2 Таганрогу згадує **Свідок 3**:

“ Побратиму зламали ребро, а мені ногу відбили. Його через два дні тільки повели на флюорографію. Сказали, що нічого не видно, він симулянт, і за це побили”²⁸.

1.1.6. Вибивання показань і кримінальні переслідування

“ Коли ти приїжджаєш у Таганрог, тебе б'ють струмом, відбивають мов котлету і стають на тебе ногами. Чи ти кричатимеш, мовляв, я все підпишу, чи не кричатимеш, вони просто б'ють. Ти присідаєш 200 — 500 разів. Ти вже не можеш присідати через запалення у м'язах, але робиш це”²⁹,

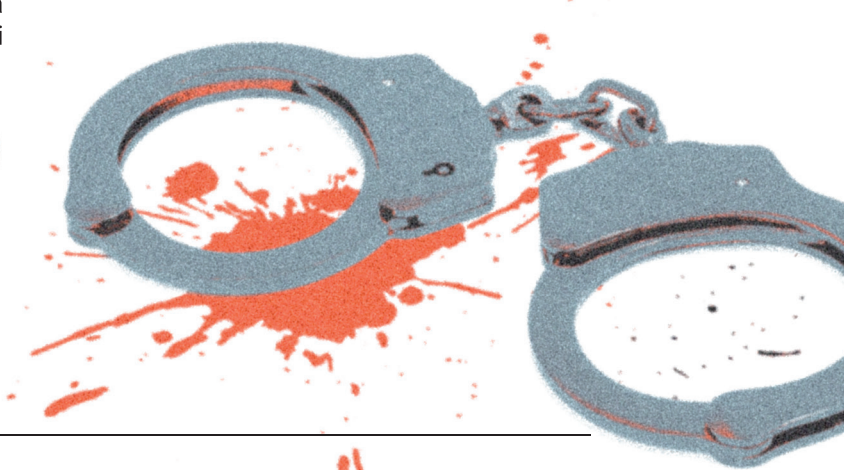
— згадує свідок про утримання у Таганрозі.

Російська Федерація закидає військовополоненим українцям вчинення тяжких кримінальних злочинів, нехтуючи нормами Міжнародного гуманітарного права. Їхню законну участь у бойових діях вона кваліфікує як “терористичну діяльність” або вчинення інших загальнокримінальних злочинів. РФ порушує справи проти полонених за такими статтями: ст. 205.1 КК РФ — сприяння терористичній діяльності; ст. 205.2 КК РФ — публічні заклики до здійснення терористичної діяльності, публічне виправдання тероризму або пропаганда тероризму; ст. 205.3 КК РФ — проходження навчання з метою здійснення терористичної діяльності; ст. 205.4 КК РФ — організація терористичної спільноти та участь у ній; ст. 205.5 КК РФ — організація діяльності

терористичної організації та участь у діяльності такої організації. Про це детально описано в аналітичному звіті “Знищення української ідентичності як державна політика СРСР і Росії”, який підготувала Медійна ініціатива за права людини³⁰.

Якщо полонений пручається і не хоче “зізнаватися” у злочинах, до нього застосовують електрошокер, тапак (ТА 57 — польовий радянський телефон), підвішують, вчиняють сексуальне насильство. У Таганрозі в СІЗО № 2 наглядачі використовували особливий метод вибивання свідчень — “мотоцикл”. Колишній військовополонений згадує про це так:

“ Тобі одягають наручники, між колінним згином просовують палку або трубу і ти звисаєш у позі ембріона. Далі цю трубу кладуть на бруси і починають крутити, запитуючи: “Тобі куди, на Донецьк чи на Київ?” Я кажу, що на Донецьк, там траса краща. Тоді вони починають трусити, начебто ями на дорозі. Я висів так близько години, це дуже боляче”³¹.

[26] Свідок 11. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[27] Свідок 12. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[28] Свідок 3. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[29] “Хохли, ми вже втомилися вас бити”. Азовець “Южний” про 2 роки тортур у Таганрозі, гумор полонених і власну систему виживання.

URL: <https://life.pravda.com.ua/society/azovec-yuzhniy-pro-2-roki-tortur-u-taganrozi-feminitivi-gumor-i-vizhivannya-u-poloni-306820/>

[30] Гаврилов В., Яковлев А., Климик М. Знищення української ідентичності як державна політика СРСР і Росії: аналітичний звіт. Київ: Медійна ініціатива за права людини, 2025. 32 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018611>

[31] Свідок 3. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

Інший свідок про свій допит у Таганрозі в СІЗО № 2 пригадує наступне:

“Наша розмова зі слідчим почалася з побиття. Слідчий сидів за столом, спецназівці били ногами, руками, електрошокерами, нічого не питали, а одразу намагалися залякати. Хвилин за 10 сказали лягати на живіт і руки розвести по боках. На правій руці було приблизно 100 ударів від шокера. А на спині випалили “свастику” — Z і V. Залишилося два шрами після цього — від кайданків і від випалених літер. Після 4 — 5 таких допитів я взяв на себе справу. Загалом їх було 15”³².

“Коли перебував у СІЗО № 2 міста Камишин, мене примушували зізнатися у злочинах, вчинених у Маріуполі. Мені не було в чому зізнаватися. Тоді мене забрали до ефесбешників, натягнули мішок на голову, кинули на підлогу, під'єднали тапик, поставили стілець згори і ввімкнули струм. До мене чотири рази його застосовували, при цьому спецназівці говорили: “Зараз будемо з тебе біса виганяти!” Вони від цього кайфували”,

— розповідає **Свідок 14**³³.

Найважче, зізнаються опитані свідки, коли струм пропускають крізь геніталії: щоб збільшити страждання, ділянку, куди приєднують дрот, поливають водою.

1.2. ФАКТИ СМЕРТЕЙ У МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НА ТЕРЕНАХ РФ

Під час російсько-української війни зафіксовано випадки смертей і вбивств українських військовополонених у російському полоні.

За даними Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, з 24 лютого 2022 року до кінця жовтня 2024 року в Україну **повернули 184 тіла загиблих у полоні українців: 169 військових і 15 цивільних**³⁴. Кількість загиблих може бути значно більшою, оскільки не всі такі задокументовано.

Найпоширеніші причини загибелі в російському полоні:

Катування, зокрема електричним струмом, що призводить до збоїв у роботі серцево-судинної системи. У деяких випадках охоронцям доводилося проводити реанімаційні заходи через зупинку серця у полонених.

Жорстоке поводження. Полонених систематично піддають фізичному насильству, змушують виконувати виснажливі вправи, відмовляють у їжі та сні, що призводить до кахексії — сильного виснаження організму.

Відсутність медичної допомоги. Полоненим часто не надають належної медичної допомоги навіть у критичних випадках, що призводить до смерті.

[32] Свідок 13. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[33] Свідок 14. З матеріалів Медійної ініціативи за права людини.

[34] Марія Клирик. 184 українців померли у російському полоні від початку великої війни — Коордштаб.
URL: <https://mipl.org.ua/184-ukrayinciv-pomerli-u-rosijskomu-poloni-vid-pochatku-velikyoy-vijny-koordshtab>

За свідченнями колишніх військовополонених, у СІЗО № 2 міста В'язьма Смоленської області чимало бранців захворіли на туберкульоз через неналежні умови утримання. Оскільки медичну допомогу вчасно не надали, щонайменше п'ятеро з них померли. Також про захворювання на туберкульоз відомо в інших місцях утримання.

У свідоцтві про смерть військовослужбовця 501 окремого батальйону морської піхоти Івана Макарова вказано: серцева недостатність та кахексія, тобто значне виснаження організму. Водночас стан його тіла свідчить про катування³⁵. *“У нього були вирвані м'язи, вм'ятина у черепі, травмований ніс”,* — такі травми побачила на тілі Макарова його сестра Анастасія під час впізнання. Найбільше її шокувало тавро: трикутник із оком середині, вирізаний над серцем Івана.

Про смерть 22-річного морпіха Святослава Салтикова, саксофоніста військового оркестру 36 окремої бригади морської піхоти, рідні дізналися лише за пів року, коли в Україну повернули його тіло³⁶. Увесь цей час у Міжнародному комітеті Червоного Хреста батьків запевняли, що їхній син живий і з ним все гаразд. Після повернення тіла причину смерті Салтикова так і не встановили. Батьки переконані, що здоровий молодий хлопець не міг померти без явної на те причини. Під час впізнання батько Святослава помітив сліди катувань на тілі:

“ Судмедексперти сказали, що тіла наших військових приходять у такому стані, що причину смерті визначати важко. Я бачив, що в нього була кровотеча з носа, кров на тілі. Було видно, що зламана щелепа, кривий ніс. Я не медичний експерт, але під час огляду це було видно”.

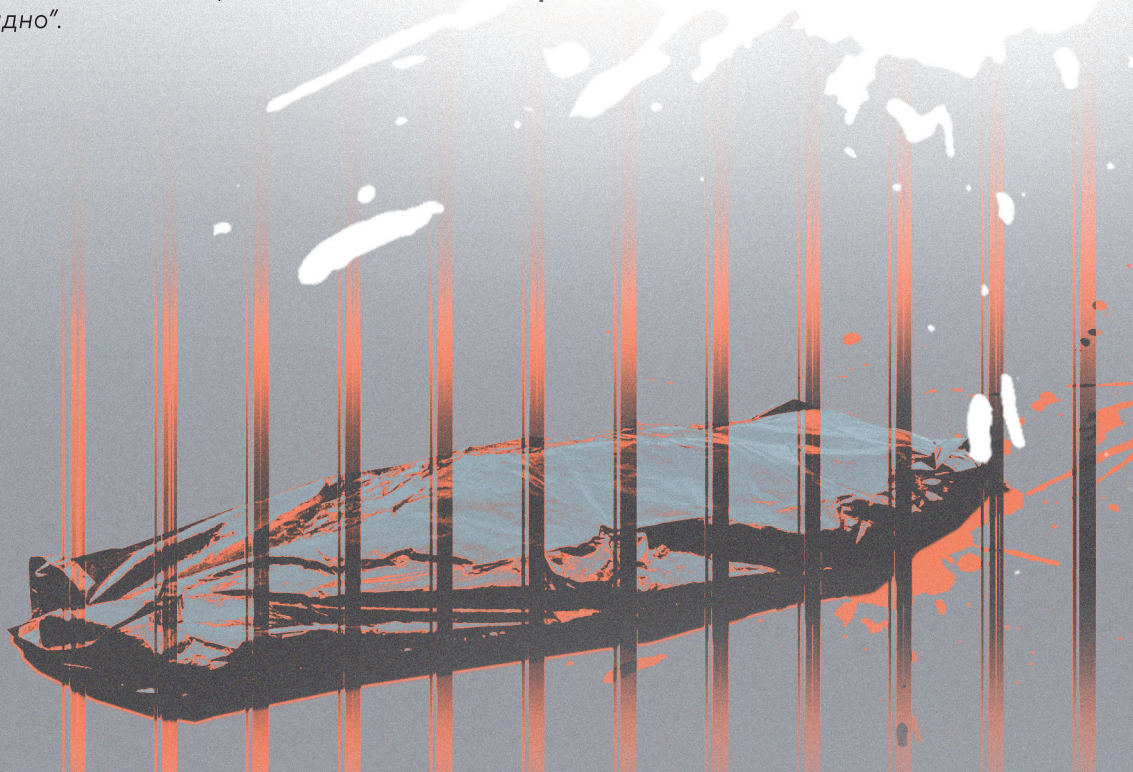
РФ робить усе можливе, аби неможливо було встановити причину смерті в полоні. В актах судово-медичних досліджень, проведених українськими експертами, часто зазначено:

“Причину смерті встановити не вдалося через гнилісні зміни внутрішніх органів і тіла”.

Відомо також про смерть у полоні бійця 12-ї бригади спеціального призначення “Азов” Олександра Іщенка³⁷. Він мав серйозні проблеми з серцем, та йому не надавали належної медичної допомоги. Свідки заявляють, що Олександр весь час скаржився на болі у серці, а одного разу йому стало зле під час судового засідання. В липні 2024 року стало відомо про смерть Іщенка в полоні у СІЗО № 5 Ростова-на-Дону. Судмедекспертиза, яку провели в Україні після повернення тіла, встановила, що в азовця були зламані ребра, травмована грудна клітка внаслідок ударів тупим предметом, а сам він був дуже худий і змучений після перенесеного інфаркту³⁸.

За інформацією Офісу Генпрокурора, з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну і станом на початок квітня 2025 року —

Щонайменше 245 українських військовополонених вбито одразу після потрапляння в полон³⁹.

[35] Марія Климик. З Росії повернули тіло морпіха з 501 батальйону: чоловіка закатували в полоні.

URL: <https://mipl.org.ua/z-rosiyi-povernuly-tilo-morpiha-z-501-bataljonu-cholovika-zakatuvaly-v-poloni>

[36] Служба, полон, загибель: історія Святослава Салтикова, саксофоніста військового оркестру 36 окремої бригади морської піхоти. Медійна ініціатива за права людини. URL: <https://mipl.org.ua/sluzhba-polon-zagybel-istoriya-svyatoslava-saltykova-saksofonista-vijskovogo-orkestru-36-okremoyi-brygady-morskoyi-pihoty>

[37] Тетяна Катриченко, Надія Чучвага. Доказів жодних не потрібно, просто чотири літери — Азов: у Ростові засудили військовополонених.

URL: <https://mipl.org.ua/dokaziv-zhodnyh-ne-potribno-prosto-chotyry-litery-azov-u-rostovi-zasudyly-vijskovopolonenyh>

[38] Марина Кулініч. Росіяни етапували у Владімірський централ херсонця Павла Запорожця, засудженого за “міжнародний тероризм”.

URL: <https://mipl.org.ua/rosianyany-etapuvay-u-vladimirskiy-czentr-al-hersoncya-pavla-zaporozhczya-zasudzheno-za-mizhnarodnyj-teroryzm>

[39] A video shows men identified as Russian troops holding Ukrainian POWs. Then the killing begins.

URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-pows-war-crimes-putin-zelenskyy-a2185297338af410fb5122448e62db76>

КАТУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РУХУ СПРОТИВУ РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ ОРГАНАМИ НКВС — МДБ — КДБ

2.1. ОПИС ОСНОВНИХ СПОСОБІВ КАТУВАНЬ НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНИХ ДАНИХ

Для розуміння передумов застосування Російською Федерацією практик катувань важливо звернутися до історичного контексту. Це дозволяє простежити тяглість репресивних методів, які мають глибоке коріння в радянській системі, що підтверджується численними документами.

Торттури не є чимось новим для сучасної Росії, такі ж практики застосовувались у добу радянської влади, зокрема у СІЗО та виправно-трудових таборах. Там співробітники радянських спецслужб під час багатогодинних допитів катували затриманих представників руху спротиву і політичних опонентів радянського режиму. Мова йде про побої із застосуванням ломів, молотків, обливання крижаною водою, утоплення, удушення, замикання в труні, печі, карцері, ненадання можливості спати, удари електрострумом, натравлювання собак, ненадання медичної допомоги після таких тортур і так далі.

Відомо також про практику розтягування тіла: використовували спеціальні столи, або “Андріївський хрест”, де людину фіксували і розтягували, доки не розривалися м’язи. Для пришвидшення процесу практикували надрізи м’язів. Або ж колесування: засудженого прив’язували до горизонтального колеса, де він помирив від втрати крові або перелому хребта⁴⁰.

“ Редер — ніжкою стільця, кулаками, Решетілов — палицею і кулаками. Два — три рази вони побили мене так, що я втрачав свідомість, вони мене обливали водою і після допиту я в камеру потрапив мокрий”.

Ці рядки з протоколу допиту з кримінальної справи заарештованого бранця Платинського, обвинуваченого за політичною статтею в добу Великого терору 1937 — 1938 рр.

Слідчі вимагали зінатися, що він є членом “Бунді” — єврейської соціалістичної організації, приналежність до якої на той час була криміналізована. Почувши відмову, слідчий УНКВС по Вінницькій області Майструк, розуміючи, що не досягне бажаного зізнання, розпочав катувати Платинського товстою мотузкою. Інший слідчий, на прізвище Тищенко, бив кулаками, пресом і лінійкою. До катувань долучилися і співробітники управління Народного комісаріату внутрішніх справ, які заходили до кабінету під час допиту. Після 9 — 10 днів таких допитів Платинський був вже готовий підписати складене слідчим зізнання⁴¹.

3 літератури української діаспори також дізнаємося про торттури, які радянські органи НКВС — КДБ застосовували під час допитів:

→ примус надмірно вживати їжу, тютюн, алкоголь;	→ побиття до втрати свідомості, потім повторне побиття;	→ замикання в труні, у якій в’язень не має оперття для ніг;	→ за командою вставати і сідати впродовж довгих годин;
→ харчування оселедцями та позбавлення бранів води;	→ побиття гумовими та дерев’яними канчуками, шкіряними поясами, дротяними батогами;	→ побиття в статеві органи, вибивання зубів, побиття по голові, спині, грудях;	→ замикання у холодному кам’яному мішку напівоголеного, з босими ногами;
→ замикання в карцері-ізоляторі на 2 — 10 діб без достатнього харчування: на день давали всього 200 гр хліба та 300 гр води;	→ спеціальні допити впродовж декількох годин із яскравим безперервним освітленням обличчя арештованого;	→ замикання у темній камері на декілька діб;	→ сидіння на ніжці стільця, перекинутого догори ногами;
→ безперервний 48-годинний допит;	→ притискання дверима пальців на руках і ногах;	→ стояння з руками догори;	→ 72-годинна стійка під наглядом з випростованими в боки руками ⁴² .
		→ декілька годин стояння на “струнко”;	

[40] Оксана Коновець. 24 способи тортур, яких ми досі не позбулися. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/torturi-jak-indikator-rozvitku-suspilstva-.html>

[41] Олександр Лошицький. (Київ). «ЛАБОРАТОРІЯ». Нові документи і свідчення про масові репресії 1937 — 38 років на Вінниччині. Документ № 11. Витяги з протоколу допиту Платинського Д. Н. від 23 жовтня 1939 р. ГДА СБУ. Спр. 47806-ФП. Т. 1. Арк. 83-85. Машинопис. Завірена копія.

[42] Андрій Микулин. Концентраційні табори у Советському Союзі. URL: https://zustrich.org/old/lib/soviet_concentration_camps.htm

2.2. ФАКТИ СМЕРТЕЙ ВНАСЛІДОК СИСТЕМАТИЧНИХ КАТУВАНЬ

Радянська репресивна система не передбачала припинення катувань або його оскарження. Ті люди, які не вважали себе винними, не робили самообмову або мали слабе здоров'я, гинули внаслідок тортур. Смертей через катування у тюрмах НКВС були частим явищем у добу Великого терору, а також під час Другої світової війни. Політичних затриманих, зокрема, ошпарювали окропом, відрізали їм частин тіла, застосовували інші форми фізичного насильства, які призводили до смерті⁴³.

Лікарі медичних частин, куди привозили затриманих після багатогодинних допитів і катувань, так описували стан цих людей: вони мали численні забої, переломи кісток, крововиливи по всьому тілу, здебільшого потрапляли в стані без свідомості. Декотрі з них за декілька годин після цього помирали. Ці факти зафіксовано в документах, які зберігаються у фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України⁴⁴.

2.3. ЗЛОЧИН КАТУВАННЯ, ЩО БЕРЕ ПОЧАТОК З РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ

МІПЛ отримала витяг зі скарги в'язня загону № 4 Свидського відділу Каргопольського табору НКВС СРСР Борисова⁴⁵. У ньому описано допит, методи катування з метою примусу самообмови підслідного у приналежності до переслідуваної групи українського населення (руху

спротиву), членство у якій криміналізовано радянською владою за політично мотивованою ознакою. Описані способи допиту під час досудового розслідування та судового розгляду схожі з діями сучасних російських слідчих щодо українських військовополонених.

Свідчення допитів та загалом застосованого до підслідного засобів кримінальної юстиції відбувалося за таким узагальненим сценарієм:

- 1) затриманого допитують із застосування катувань;
- 2) впродовж допиту затриманому пропонують визнати себе приналежним до криміналізованої політичної групи;
- 3) підслідному пропонують вигадати спільників;
- 4) судовий розгляд кримінального обвинувачення відбувається в нерівних умовах, сторона обвинувачення користується перевагою в наданні доказів та виклику свідків обвинувачення, а сторона захисту не може домогтися виклику судом свідків захисту;
- 5) суд ухвалює рішення на підставі наданих обвинуваченням доказів.

Масові чистки та арешти радянськими спецслужбами за часів СРСР набули таких масштабів, що між силовиками існувала приповідка: "Дайте мені людину, а справа на неї вже лежить в моїм бюрку". Міністерство внутрішніх справ СРСР під час масових політичних чисток не перевіряло, чи справді та чи інша людина вчинила злочин. Важливим було лише те, що арештований сам зізнався у нав'язаних йому звинуваченнях⁴⁶.

"Дайте мені людину, а справа на неї вже лежить в моїм бюрку".

[43] Володимир Гонський. Ще один етап геноциду. Як убивали в'язнів у тюрмах 1941 року. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/501cd9b88474c>

[44] Довідки про ознаки нанесення тілесних ушкоджень з різних історій хвороб. ГДА СБУ — Ф. 5. — Спр. 66927. — Т. 5. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/28862>

[45] Олександр Лошицький. (Київ). «ЛАБОРАТОРІЯ». Нові документи і свідчення про масові репресії 1937-38 років на Вінниччині. Документ № 13 Витяги зі скарги в'язня загону №4 Свидського відділу Каргопольського табору НКВС СРСР Борисова К.П. на ім'я Генерального Прокурора СРСР Вишинського А.Я. ГДА СБУ. - Спр. 47806-ФП. — Т. 1. — Арк. 87 — 89. Машинопис. Завірена копія.

[46] А. Безуглов «Записки адвоката», Видавництво «Правда», Москва, 1957 р.

2.4. КАТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ

З 1937 року НКВС офіційно санкціонував застосування фізичних тортур для отримання доказів у кримінальних справах, зокрема проти окремих груп українського населення. Те, що катування використовувалося саме як джерело доказів, свідчить телеграма Йосипа Сталіна від 10 січня 1939 року, адресована, зокрема, секретарям обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій, наркомам внутрішніх справ та начальникам УНКВД.

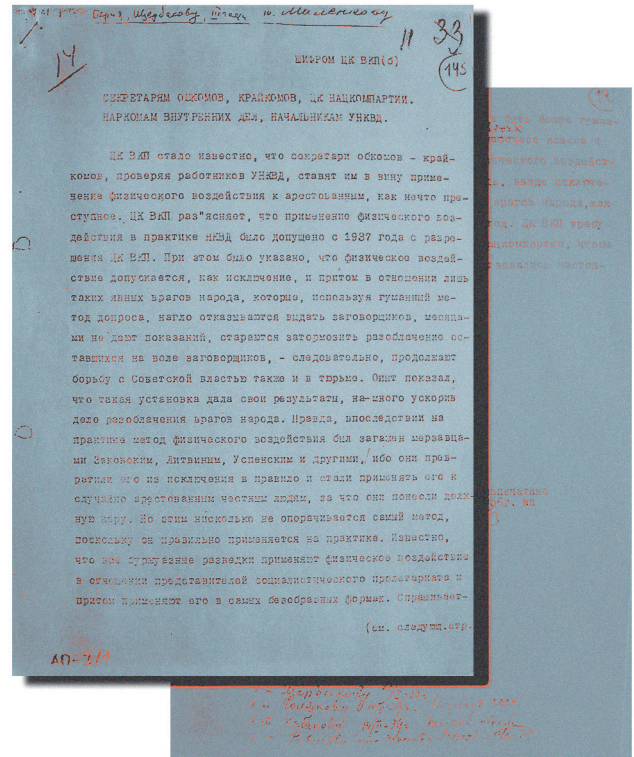
У ній Сталін підтверджує легальність таких методів (текст телеграми у додатках), роз'яснює, що застосування фізичного впливу в адміністративній практиці НКВД дозволено щонайменше з 1937 року.

2.5. РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Першого грудня 1934 року секретар Центрального виконавчого комітету Амель Єнукідзе⁴⁷ підписав постанову ЦВК і РНК СРСР «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік»⁴⁸. Вона стосувалася розслідування і розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти проти радянської влади.

Ця постанова легалізувала пришвидшену процедуру покарання за тероризм і передбачала, що досудове розслідування у цих справах має тривати не більше 10 діб. Обвинувальний висновок затриманому вручали за добу до розгляду справи в суді, через що він чи вона не могли підготуватися до свого захисту. У самому ж суді ніхто не оцінював обґрунтованість звинувачень, що підтверджується приписом слухати справу без участі сторін. Усунення касаційного суду від перегляду справ не дозволяло суду вищої інстанції втрутитися, а позбавлення права підсудного на подання клопотань про помилування свідчить про намір радянської влади якомога швидше карати жертв переслідування. У якості покарання здебільшого призначали страту.

Прикметно, що Амель Єнукідзе сам став жертвою репресивної системи, в активній розбудові якої брав участь. Уже в 1935 році Політбюро ЦК ВКП (б) звинуватило його у політичній недалекоглядності, допущенні в ряди ЦВК антидержавних і шпигунських елементів. Зрештою у 1937 році Амеля Єнукідзе стратили за обвинуваченням у держзраді, терористичній діяльності та системному шпигунстві на користь іноземної держави. Тобто він став жертвою тих процедур, які сам запровадив у грудні 1934 року. Те, що кримінальне обвинувачення мало політично мотивований характер і цілковито контролювалося радянською владою, свідчить погоджений Сталіним список осіб, які підлягали суду у Воєнній колегії Верховного суду СРСР. У ньому міститься вказівка почекати з засудженням Амеля Єнукідзе⁴⁹. Тобто кримінальне обвинувачення було обумовлено не необхідністю розгляду кримінальної справи, а виконанням прямих вказівок політичної влади.

З телеграми Сталіна від 10 січня 1939 (див. Додаток № 3) можна побачити, що допити тривали впродовж місяців. Допити мали конвеєрну систему, тобто безперервні і почергові з різними слідчими, кожний із яких починав усе спочатку. Навіть якщо не всі слідчі застосовували фізичні засоби впливу на затриманого, сама по собі система конвеєрного допиту становила щонайменше нелюдське поводження.

Із тексту телеграми також випливає, що з 1937 року радянська репресивна система значно посилилася. Це спричинило швидке зростання кількості її жертв.

“Метод фізичного впливу має обов'язково застосовуватися і надалі, як виняток, щодо явних ворогів народу, які не роззброїлися”,

— йдеться у згаданій телеграмі.

Це вказує на те, що головним завданням кримінального переслідування був не збір доказів для їхньої подальшої неупередженої оцінки в суді, а переслідування тих груп населення, які радянська влада вважала ворожими.

[47] Амель Єнукідзе — радянський партійний та політичний діяч. Член Центральної контрольної комісії ВКП(б) (1924-1934). Член ЦК ВКП(б) (1934-1935).

[48] Постанова Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік». 1 грудня 1934 року. URL: https://bessmertnybarak.ru/article/postanovlenie_1_dekabrya_1934

[49] Список от 10.07.1937 [Москва-центр]. РГАСПИ, ф.17, оп.171, дело 410, лист 52. URL: <https://stalin.memo.ru/lists/list41/#image-51>

ЮРИДИЧНА ОЦІНКА ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

3.1. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КАТУВАНЬ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ТА СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ПРАКТИК

Міжнародне гуманітарне право визначає, що сторони конфлікту зобов'язані зберігати здоров'я та життя військовополонених, утримуючи їх у спеціально облаштованих таборах із більш м'яким режимом, ніж у місцях несвободи кримінальної юстиції (в'язницях, слідчих ізоляторах, виправних колоніях).

У таких таборах мають діяти крамниці для придбання продуктів і предметів повсякденного вжитку, а полонені не повинні утримуватися в ізольованих камерах, як у в'язницях. Сторона, що утримує в полоні, зобов'язана надавати військовополоненим можливість займатися спортом, грати в ігри та перебувати на свіжому повітрі. Тобто полонені позбавляються свободи, але не решти загальновизнаних прав.

Загальновизнаною формою є те, що кожна держава повинна вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання катуванням на будь-якій території під її юрисдикцією. Однак РФ відкрито і систематично порушує конвенційні зобов'язання, фактично надавши катуванню статус офіційної адміністративної практики.

Основні методи катувань, які застосовують до полонених, можна розділити за інтенсивністю, поділивши на ті, які можна класифікувати як **нелюдське поводження** в розумінні ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, та власне **катування**. Заборона на застосування катування або її менш інтенсивної стадії — нелюдського поводження — абсолютна і не передбачає жодних винятків.

Різниця між катуванням за тяжкістю завданих страждань і нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням — умовна. Катування передбачають найвищий ступінь інтенсивності. Нелюдське поводження або покарання передбачає менше страждань у порівнянні з катуванням. МГП не розрізняє катування та нелюдське поводження, цей поділ характерний для Міжнародного права прав людини, тобто прав людини, які застосовуються в мирний час, але не припиняють своєї дії і в воєнний час. Заборона катувань набула статусу *jus cogens*, тобто імперативної норми в міжнародному праві. У статті 5 Загальної декларації прав людини⁵⁰ зазначено:

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність поводження і покарання.

Схоже визначення містить і стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права⁵¹.

У розумінні Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання⁵² термін "катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Ця ж Конвенція у статті 2 визначає, що кожна держава-учасниця зобов'язана вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових або інших заходів для запобігання катуванням на будь-якій території під її юрисдикцією. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань. Наказ вищого начальника або державної влади не може служити виправданням катувань. Стаття 4 Конвенції зобов'язує кваліфікувати акти катування як злочини.

Під час збройного конфлікту катування є воєнними злочинами, а широкомасштабні та систематичні засоби втручання у фізичне та психологічне здоров'я людини становлять злочини проти людяності.

Радянські практики катувань, як і в сучасній Росії, стосуються порушення фундаментальних прав людини. Це проявляється у завданні сильних фізичних чи психологічних страждань у рамках цілеспрямованої і систематичної політики влади. Так, радянські репресії були частиною інституційної політики НКВС/КДБ, спрямованої на усунення політичних опонентів. На підтримці держави ґрунтуються і сучасні російські катування на окупованих територіях України та в місцях утримання полонених на території РФ, що підтверджують численні звіти ООН та правозахисних організацій.

[50] Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[51] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

[52] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

Виходячи з застосованих норм Римського статуту злочин проти людяності (стаття 7 (1) (f))⁵³ означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого. Для доведення злочину, згідно з Елементами злочинів, що використовує МКС⁵⁴, катування в контексті злочину проти людяності потрібно, аби:

→ нападник завдав сильного фізичного чи душевного болю або страждань одній чи кільком особам;

→ жертва катування або жертви перебували під вартою або під контролем нападника;
→ такий біль чи страждання не виникали лише внаслідок законних санкцій і не були випадковими;
→ застосоване катування повинно бути вчинено як частина широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти захищених осіб;
→ нападник знав, що його поведінка була частиною або мав намір зробити таку поведінку частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення.

Отже, згідно з міжнародною практикою, для кваліфікації злочинів проти людяності потрібно довести:

Широкомасштабність: масовість та географічне охоплення (наприклад, катування в радянських ГУЛАґах або російських фільтраційних пунктах);

Систематичність: наявність організованого плану або моделі поведінки. Для радянських практик це підтверджується архівними документами; для сучасних російських — системною участю військових і спецслужб у катуванні цивільних.

Політика держави має бути явною (накази, інструкції) або прихованою (свідома бездіяльність). У випадку нинішньої російсько-української війни державну політику Росії можна підтвердити відсутністю розслідувань нею вчинених російськими арміями злочинів. Це свідчить про схвалення російською владою таких дій. Довести наявність політики можна з огляду на однакові патерни поведінки наглядців у різних місцях несвободи, повторюваність катувань, бездіяльність влади і відсутність покарання винуватців, що створює атмосферу безкарності. Те, що Росія потурає катуванню українських військовополонених, вбачається у відсутності її розслідування задокументованих у звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини⁵⁵ та багатьох інших звітах ООН. Тобто РФ свідомо допускає та заохочує катування військовополонених.

У контексті розгляду катування як злочину проти людяності важливим є і те, що нападник має усвідомлювати систематичний характер нападу, при цьому він не зобов'язаний знати всі деталі політики. Це означає:

→ для притягнення до відповідальності достатньо, що виконавець знав про загальний контекст, наприклад, що тортури є частиною репресивної політики окупаційної влади;

→ намір може виражатися у свідомому сприянні системі, навіть якщо безпосереднім мотивом було отримання інформації або залякування.

Звідси випливає, що застосовані Росією в місцях утримання українських військовополонених тортури за своїми кваліфікаційними характеристиками відповідають ознакам злочинів проти людяності. Ось вони:

- 1) Багаторазовість, повторюваність, що має розглядатися як систематичність у зв'язку з державною політикою (катування застосовується як інструмент отримання згоди з обвинуваченням у кримінальному розслідуванні).
- 2) Порушення норм Женевських конвенцій (у контексті окупації);
- 3) Наявність фізичного та інтенсивного психічного тиску, що виходить за межі фізичного насильства.
- 4) Ця політика реалізується державою через своїх агентів (органи системи кримінальної юстиції та інші силові органи) без наміру їх припинити чи хоча б створити видимість розслідування очевидних для всього світу систематичних та широкомасштабних практик катування.

Попри те що в буквальному значенні ст. 7 Римського статуту злочин проти людяності вчиняються проти цивільного населення, це не потрібно сприймати буквально. На наш погляд, під терміном цивільне населення слід розуміти будь-яке захищене населення, що не бере участі у бойових діях, зокрема військовополонених. В протилежному випадку злочини проти цієї захищеної категорії осіб не кваліфікуватимуться як злочини проти людяності.

[53] Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[54] Elements of Crimes URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

[55] Treatment of prisoners of war and Update on the human rights situation 1 June to 31 August 2024:

URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report.pdf>

3.2. СПЛАНОВАНА ПОЛІТИКА РФ

Управління Верховного комісара ООН з прав людини у своєму звіті від 24 березня 2023 року зазначає, що катування або інші форми жорстокого поводження щодо українських військових застосовуються одразу після захоплення їх у полон, аби примусити надати інформацію військового характеру або в якості покарання. Опитані колишні військовополонені повідомили, що їх били кулаками (зокрема в тактичних рукавицях із захисними пластинами), прикладами автоматів, лопатами, кийками чи палицями; били ногами; завдавали ножових поранень; катували електричним струмом; душили; тримали на морозі без одягу та погрожували каліцтвом; також щодо них застосовували імітації страти з використанням вогнепальної зброї. В результаті деякі з опитаних колишніх полонених втратили зуби чи пальці, мали переломи ребер, пальців чи носу, страждали від болю впродовж тривалого часу⁵⁶.

У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини від 1 жовтня 2024 року його автори звертають увагу на те, що у багатьох із задокументованих випадків тортур або жорстокого поводження брали участь різні державні установи, що часто свідчить про значний рівень координації між ними. Звичайний характер жорстокого поводження, яке відбувалося щодня або щотижня, також свідчить про обізнаність наглядачів установ. *“Українські військовополонені розповідали, що в кількох випадках, коли сторонні посадові особи відвідували місця утримання, тортури та жорстоке поводження тимчасово припинялися, а умови покращувалися, що свідчить про те, що посадові особи, відповідальні за заклади, могли припинити тортури та жорстоке поводження, коли це було необхідно”, — повідомляється в звіті⁵⁷.*

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні під час виконання своїх мандатів повідомляла про те, що всупереч нормам Міжнародного гуманітарного права РФ утримує військовополонених у нелюдських умовах, постійно застосовуючи тортури. Катування всюди і систематично застосовуються російською владою^{58 59}.

Військовополонені не можуть розповісти про факти катування, що усядає захист їхніх прав, їх утримують *incommunicado* із зовнішнім світом. *“Систематичне утримання українських полонених і цивільних осіб Росією інкомунікадо є свідомою політикою, яка має на меті дегуманізувати їх та змусити мовчати, залишаючи їхні родини в агонії очікування новин про близьких”, — підкреслює Аньєс Калламар, генеральна секретарка Amnesty International⁶⁰.* Катування відбувається в повній ізоляції від зовнішнього світу, у якій жертви повністю залежать від своїх катів. Це не низка окремих інцидентів — це системна політика, яка порушує кожен принцип міжнародного права⁶¹.

Про цілеспрямовану державну політику Росії щодо застосування катувань йдеться й у розслідуванні Wall Street Journal: *“Вже за кілька тижнів після вторгнення Росії в Україну начальник ФСВП у Санкт-Петербурзі генерал-майор Ігор Потапенко звернувся з прямим посланням до елітного підрозділу охоронців, який мав наглядати за прибуттям військовополонених зі словами: “Будьте жорстокими, не жалійте їх”. Він зібрав спецпризначенців своєї служби в обласному управлінні, щоб розповісти їм про нову систему, яка була розроблена для полонених українців⁶².* Генерал сказав їм, що звичайні правила не застосовуватимуться щодо військовополонених із України. Не буде жодних обмежень проти насильства. Нагрудні камери, які були обов'язковими в інших російських в'язницях, зникнуть⁶³. Саме ці інструкції дали початок майже трьом рокам невинних і жорстоких катувань українських військовополонених.

Спланована політика РФ свідчить на користь кваліфікації катування як злочину проти людяності, що здійснюється в рамках політики переслідування. Для визначення ознак політики переслідування звернімося до Елементів злочинів, визначені МКС⁶⁴, зокрема елементів злочину проти людяності (стаття 7 (1) (h) Римського статуту). Вони передбачають, що нападник (особа, яка катує) діє всупереч міжнародному праву, жорстоко позбавляючи одну чи більше осіб основоположних прав людини.

Нападник обирає жертв через приналежність їх до групи чи спільноти або націлюється на групу чи колектив як такий. Таке переслідування ґрунтується на захищених міжнародним кримінальним правом ознаках груп, яких заборонено переслідувати, зокрема політичних, національних, етнічних, або на інших підставах, які загально визнані неприпустимими відповідно до міжнародного права.

Протиправна поведінка має бути вчинена в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення. Для кваліфікації дій нападника як злочину проти людяності необхідно, щоб він знав, що діяння було частиною широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, або мав намір, що воно буде частиною такого систематичного нападу, спрямованого проти захищених Міжнародним гуманітарним правом осіб.

Нападник має усвідомлювати систематичний характер нападу, при цьому він не зобов'язаний знати всі деталі політики. Це означає, що для притягнення до відповідальності достатньо, аби виконавець знав про загальний контекст, зокрема про те, що тортури є частиною репресивної політики окупаційної влади. Катування виражається у свідомому сприянні системі, навіть якщо безпосереднім мотивом було отримання інформації або залякування.

[56] Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини у своєму звіті від 24 березня 2023. URL: <https://surl.li/kfknfw>

[57] Звіт ООН: українські військовополонені зазнають катувань та жорстокого поводження на всіх етапах полону в РФ. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report.pdf>

[58] Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні 04 жовтня 2023. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04%20OHCHR%2036th%20periodic%20report.pdf>

[59] Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні | Ukrainian Українська 15 березня 2024. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine | English 15 March 2024

[60] Оглушлива тиша: насильницькі зникнення, утримання інкомунікадо та катування українських полонених Росією. Нове дослідження Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/oglushlyva-tysha-naslynyczki-znyknennya-utrymannya-inkomunikado-ta-katuvannya-ukrayinskyh-polonenyh-rosiyeyu-nove-doslidzhennya-amnesty-international/>

[61], [62], [63] Thomas Grove. ‘Be Cruel’: Inside Russia’s Torture System for Ukrainian POWs. URL: <https://www.wsj.com/world/russia/russia-prisons-ukrainian-pow-torture-52df7908>

[64] Elements of Crimes. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

ВИСНОВКИ

На основі аналізу історичних і сучасних аспектів застосування катувань як інструменту державної політики сформулюємо низку ключових висновків на підтвердження вчинення злочину проти людяності (стаття 7 (1) (f) (h) Римського статуту МКС).

Історичний досвід свідчить про те, що катування як засіб тиску чи отримання доказів мало місце в багатьох державах, зокрема в Радянському Союзі, де його офіційно запровадили у 30-х роках XX століття в рамках адміністративної політики. Катування в СРСР було невід'ємним інструментом переслідування опонентів. На противагу цьому у США відбувалися процеси, спрямовані на відмову від використання тортур як засобу отримання свідчень. Зокрема, у 1936 році Верховний суд США у справі *Brown v. Mississippi* ухвалив історичне рішення, яке визначило, що свідчення, отримані під тортурами, є неконституційними і не можуть бути використані в судових процесах. Це стало важливим прецедентом захисту прав людини та боротьби проти жорстокого поводження. І хоч правова система США не є джерелом права для континентальної системи права, зазначене рішення демонструє загальний розвиток права прав людини. Значно пізніше, вже у контексті універсального захисту прав людини, були впроваджені міжнародні механізми, такі як Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують

гідність, видів поводження, яка прийнята 10 грудня 1984 року. Цей документ став фундаментальним у боротьбі з катуваннями. Російська Федерація взяла на себе зобов'язання за цією Конвенцією, але демонструє правовий цинізм, не виконуючи її вимог, особливо щодо українських військовополонених.

Застосування катувань Росією має системний характер, який проявляється в безкарності та повторюваності практик катування. Попри увагу ООН до фактів масового застосування владою РФ катування, державні інститути Росії продовжують підтримувати цю практику. Радянський Союз та сучасна Російська Федерація демонструють схожість у використанні катувань як інструменту отримання вигідних обвинуваченню доказів та фізичного і психологічного знищення особистості. Це підтверджується численними міжнародними звітами, зокрема ООН, які наводять детальні свідчення системних порушень прав людини.

Ще одним важливим аспектом є використання судових процедур для "легалізації" злочинів катування. Судові органи РФ не реагують на факти катувань, що підтримує основи міжнародного права прав людини. Отже, аналіз історичних і сучасних практик застосування катувань демонструє, що катування залишаються важливим інструментом державної політики Російської Федерації.

ЗАКЛИК

до міжнародної правозахисної спільноти реагувати і пропозиції щодо звільнення військовополонених з нелюдських умов полону

Заходи протидії катуванням ми пропонуємо розділити на **стратегічні**, якими є звільнення з нелюдських умов полону, і **тактичні**, якими є припинення страждань полонених та повернення їм гарантованих Женевськими конвенціями прав. На наш погляд, потрібно застосовувати наступні заходи:

- 1.** Привернення уваги міжнародної спільноти та Міжнародного кримінального суду до злочинів проти українських військовополонених у контексті вчинення злочину проти людяності.
- 2.** Встановлення причетних із застосуванням принципів кримінальної відповідальності військових командирів, цивільних керівників та задіявання для їх переслідування країни, що мають суди універсальної юрисдикції з правом судового розгляду за процедурами *in absentia*.
- 3.** Адвокація підготовки підозр та задіявання широкої мережі розшукової інфраструктури.
- 4.** Використання санкційних механізмів.
- 5.** Документування злочинів катування.
- 6.** Підтримка постраждалих.
- 7.** Адвокація надання Міжнародному комітету Червоного Хреста доступу до всіх місць утримання полонених.
- 8.** Адвокація заходів повернення полоненим права на зв'язок із зовнішнім світом та надання їм належної медичної допомоги.
- 9.** Підготовка і поширення в якомога більшій кількості країн їхніми мовами аналітичних та інших матеріалів у рамках програм забезпечення права на правду.
- 10.** Формування розуміння на міжнародному рівні, що мовчання міжнародної спільноти робить її співучасницею міжнародних злочинів.

ДОДАТКИ

Додаток 1 (а)

Довідки з історій хвороб ув'язнених під час доби Великого терору 1937 — 1938 років, які свідчать про застосування тортур під час допитів та про смерті внаслідок побиттів та знущань над арештованими.
Джерело: ГДА СБУ — Ф. 5. — Спр. 66927. — Т. 5.
URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/28862>

174

СЛЕДСТВЕННЫЙ А-47

ИСТОРИЯ БОЛЕЗНИ.

ГОНЧАРУК Сафрон Иванович

поступил 24/1У 1938 года

умер 25/1У в 3 часа ночи

диагноз - мозговое кровоизлияние.

прибыл в больницу в безсознательном состоянии

больной высокого роста, правильного телосложения, удовлетворительного питания, больной резко-цианотичный, зрачки расширены, не реагирует на свет, полная прострация дыхания сопорозное, резко клочущее, в легких разлитые хрипы, тоны сердца - глухие, едва уловимые, пульс аритмичный слабого наполнения, мочевого пузыря переполнен до пупка, рвоты несколько раз.

Сделана веносекция, выпущено 300 кубиков крови, холодно голову, грелки к ногам, кислород, - в 3 часа ночи наступила смерть при явлениях паралича дыхательного центра.

Врач - ГОЛЬДИНА (подпись)

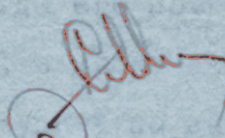
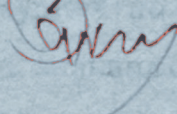
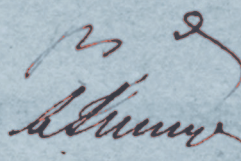
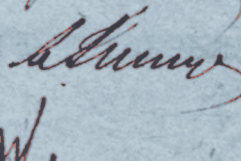
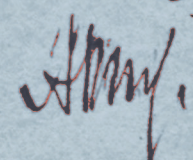
Заверяет - Нач.медсанчасти: (КРИНИС)

Додаток 1 (6)

А К Т 175 616

25 Апреля 198г. гор. Винница

Я Нач. Медсанчасти тюрьмы НАВМ гор. Винницы МИЛЬШТЕЙН, в присутствии Оперуполномоченного тов. БАКУНЧИКА, Начальника Корпусами тов. ГРИНЧУКА, Ординатора больницы тов. ГОЛЬДИНОЙ, Дож. по тюрьме тов. ГРЕТНЕВА, Дож. Леппом тов. АПТЕР, составили настоящий акт в том, что сего числа в больнице тюрьмы умер от мозгового кровоизлияния заключенный ГОНЧАРУК Сафрон Иванович, рождения 1886 года, уроженец села Рунькова Старо-Ушицкого р-на, жителя м. Ялтушкова Барского р-на Винницкой области, следственный по ст. ст. 54-4, 54-10 УК УССР

НАЧ МЕДСАНЧАСТИ ТЮРЬМЫ		/МИЛЬШТЕЙН/
ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ		/БАКУНЧИК/
НАЧАЛЬНИК КОРПУСАМИ		/ГРИНЧУК/
ВРАЧ ОРДИНАТОР		/ГОЛЬДИНА/
ДОЖ. ПО ТЮРЬМЕ		/ГРЕТНЕВ/
ДОЖ. ЛЕППОМ		/АПТЕР/

Додаток 2

Витяги зі скарги в'язня загону № 4 Свидського відділу Каргопольського табору НКВС СРСР Борисова К. П. на ім'я Генерального Прокурора СРСР Вишинського А. Я. Джерело: Олександр Лошицький. (Київ). «ЛАБОРАТОРІЯ». Нові документи і свідчення про масові репресії 1937 — 38 років на Вінниччині. ГДА СБУ. — Спр. 47806-ФП. — Т. 1. — Арк. 87 — 89. Машинопис. Завірена копія.

Цитата з документу:

[...] О першій годині ночі на 6.6.38 р. мене викликали в кабінет № 74 до Антонова, який мене протримав до 6 години ранку. Весь цей час я стояв на ногах біля стінки. Слідчий Антонов вимагав у мене відповіді на поставлені ним три запитання. Я йому відповів, що запитання ці дурні й відповідати на них я не буду. Тоді слідчий Антонов почав мені наносити удари по всьому тілу і, нарешті, ногою виштовхнув із кабінету і віддав конвоїру для відправки в камеру № 6. Староста камери, побачивши мене побитим, порадив підписати все, що напише слідчий, аби зберегти здоров'я, і тут же додав, що якщо я не підпишу, наді мною буде проведена інквізиція.

Перша інквізиція почалася 14 червня 1938 р. "Політ із парашута", тобто вибивання з-під мене стільця. Після падіння я отримував забої хребта і розлад шлунка, що супроводжувався блювотою. Таких "польотів" було організовано 10 разів [...].

Далі мене знову викликали в кабінет № 74 до Антонова, де застав також начальника 4 відділу Ширіна. Із кабінету № 74 мене провели в кабінет Ширіна, туди ж одночасно зі мною провели якогось заарештованого з орденом на грудях. Нач. Ширін, побачивши орден Леніна, зірвав його з заарештованого і кинув у кут, куди мене поставили. Я нахилився, щоб підняти орден Леніна, але тут же на мене накинулися слідчі і почали бити ногами [...].

О 2 годині ночі конвоїри, б'ючи, потягли мене знову в кабінет до Антонова. Антонов накинувся на мене з побоями. Незабаром прийшов Ширін і, накинувшись на мене з погрозами, став вимагати, щоб я вказав йому місце неіснуючого складу зброї. Я йому заявив, що це його фантазія, що ні про який склад зброї я не маю уявлення. Тоді мене перевели в кабінет № 51, погано освітлений, де був один диван і два стільці. Тут же мені знову запропонували, щоб я говорив і обмовляв себе. Я рішуче відмовився. Тоді Ширін подзвонив і в кабінет прийшов слідчий Гуня п'яний і з ним також п'яний Антонов. Вони заткнули мені рот кашкетом і поклали на стілець спиною догори. Гуня вивернув мені руки на спину, а голову заклав між ніг. У цей час нач. 4 відд. НКВС Ширін почав мене бити ніжкою стільця. Я знепритомнів і прокинувся лише в коридорі, облитий водою. Поруч зі мною в коридорі також без свідомості валявся якийсь труп. Потім я дізнався — це був командир червоного партизанського загону, інвалід, персональний пенсіонер т. Асауляк [...].

Товариші по камері жажнулися, побачивши мене всього побитого. Вони нарахували 33 чорні смуги від побоїв ніжкою стільця [...].

За три дні мене знову викликали в кабінет № 74 до Антонова і знову повторилося все те саме — знову мене посадили на стілець, прив'язали до спинки стільця. Ширін вийшов, а два слідчі, Антонов і Гуня, у п'яному вигляді хвалилися, що випили по сто грамів спирту, і почали наді мною знущатися. Я втратив свідомість. Антонов у цьому ж кабінеті № 51 заснув на дивані, а Гуня витягнув із кишені сталевий предмет, відкрив мені рота і, наставляючи на кожен зуб, став ламати і сколювати мені зуби. Таким чином він зламав мені три зуби — один нащербив, а два зовсім вибив. А коли я втратив свідомість, він облив мене водою, відв'язав від стільця і поставив до стіни.

У цей час прокинувся Антонов. Гуня зайняв його місце, а Антонов почав бити мене боксерськими прийомами [...].

За п'ять днів мене викликали до кабінету № 74, де я застав Антонова і Гуню, це було близько 3-ї години. Слідчий Гуня сказав, що час їхати.

Мене вивели у двір, де стояв "чорний ворон". Мене ввели туди, поклали обличчям донизу на підлогу із зав'язаними руками й очима і повезли. Їхали ми довго. Потім зупинилися. Мене витягли з "чорного ворона" і кудись повели, весь час тримаючи за руки. А коли мені розв'язали очі, то я побачив, що стою біля виритої могили на кладовищі "Каличе". Тут же Антонов мені запропонував відповісти на три запитання. Я категорично відмовився, тоді Антонов заявив мені, що він розстріляє мене. Я сказав: "Можете розстрілювати, а брехати і обмовляти я нікого не буду". Слідчий Гуня став клацати револьвером і зробив три спуски револьвера. Після цього мене з зав'язаними очима повели назад. Дорогою в мене впала з очей пов'язка. Коли підійшли до "чорного ворона", шофер на прізвище Шкребот почав бити мене ручкою від дверцят. Потім привезли знову в НКВС і вимагали від мене підпису, що я нікому не говоритиму про те, що сталося [...].

26 серпня суд спецколегії Вінницького обласного Суду за зачиненими дверима у будівлі в'язниці розглядали справу за обвинуваченням нас, як колишніх червоногвардійців партизанів і командного складу під час громадянської війни (1917 — 1921 рр.), у приналежності до Української націоналістичної військової бойової організації. Я і всі обвинувачені винними себе не визнали [...].

Я і всі обвинувачені заявили, що нас кували і били і тут же просили суд викликати на засідання свідків наших співкамерників. Суд викликав лише свідків із боку слідчих, також обох підслідних Козіса і Суханського [...]. Козіс говорив явну брехню. Треба врахувати, що сам Козіс колишній заст. голови обл. Вінницького виконкому, ще сидячи в камері, у травні ц. р., у 20 числах 1938 р. при тюремному начальнику * Обл. Він. НКВС дістав завдання від начальника 4 відділу, щоб він дав список на вербування червоногвардійців і партизанів, чого він, Козіс, не міг зробити. І ось, прийшовши в камеру № 14, став просити поради у товаришів по камері, як йому виконати завдання, яке він отримав від начальника. На допомогу йому прийшов бундівець Диклер і став складати список на червоних партизанів і червоногвардійців. Перший список складався з усіх євреїв. Цей список начальник відділу не прийняв, бо євреї до націоналістичної української партії не підходять, і наказав зробити з українців. Список був перекладений на іншу групу — на нас 8 осіб, цей список начальник схвалив і Козіса нагодував котлетами і ковбасою з булкою [...]. У результаті я був засуджений Вінницькою спецколегією обласного суду до розстрілу. І тільки Верховний суд СРСР, куди направлено скаргу, змінив мені розстріл 10 (десятьма) роками табору. Так само було й з іншими обвинуваченими у цій справі.

ШИФРОМ ЦК ВКП(б)

СЕКРЕТАРЯМ ОБКОМІВ, КРАЙКОМІВ, ЦК НАЦКОМПАРТІЙ,
НАРКОМАМ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД.

ЦК ВКП стало відомо, що секретарі обкомів-крайкомів, перевіряючи працівників УНКВС, ставлять їм у провину застосування фізичного впливу до заарештованих, як щось злочинне. ЦК ВКП роз'яснює, що застосування фізичного впливу в практиці НКВС було допущено з 1937 року з дозволу ЦК ВКП. Водночас було зазначено, що фізичний вплив допускають як виняток, до того ж щодо лише таких явних ворогів народу, які, використовуючи гуманний метод допиту, нахабно відмовляються видати змовників, місяцями не дають свідчень, намагаються загальмувати викриття змовників, які залишилися на волі, — отже, продовжують боротьбу з Радянською владою також і у в'язниці. Досвід показує, що така установка дала свої результати, набагато прискоривши справу викриття ворогів народу. Щоправда, згодом на практиці метод фізичного впливу був запаскуджений мерзотниками Заковським, Литвиним, Успенським та іншими, бо вони перетворили його з винятку на правило і почали застосовувати його до випадково заарештованих чесних людей, за що вони понесли належну кару. Але цим анітрохи не паплюжиться сам метод, оскільки його правильно застосовують на практиці. Відомо, що всі буржуазні розвідки застосовують фізичний вплив щодо представників соціалістичного пролетаріату, до того ж, застосовують його в найпотворніших формах. Питається, чому соціалістична розвідка має бути більш гуманною щодо завзятих агентів буржуазії, залятих ворогів робітничого класу і колгоспників. ЦК ВКП вважає, що метод фізичного впливу має обов'язково застосовуватися і надалі, як виняток, щодо явних ворогів народу, які не роззброїлися, як абсолютно правильний і доцільний метод. ЦК ВКП вимагає від секретарів обкомів, райкомів, ЦК нацкомпартій, щоб вони під час перевірки працівників НКВС керувалися цим поясненням.

СЕКРЕТАР ЦК ВКП(б) І. СТАЛІН. 10/І — 39 р.

9

П о с т а н о в л е н и е
Центрального Исполнительного Комитета Союза С.С.Р.

О внесении изменений в действующие
уголовно-процессуальные кодексы со-
юзных республик.

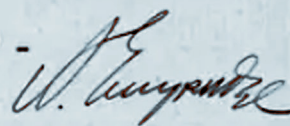
Центральный Исполнительный Комитет Союза ССР постановля-
ет:

Внести следующие изменения в действующие уголовно-про-
цессуальные кодексы союзных республик по расследованию и рас-
смотрению дел о террористических организациях и террористиче-
ских актах против работников советской власти:

1. Следствие по этим делам заканчивать в срок не более десяти дней.
2. Обвинительное заключение вручать обвиняемым за одни сутки до рассмотрения дела в суде.
3. Дела слушать без участия сторон.
4. Кассационного обжалования приговоров, как и подачи ходатайств о помиловании, не допускать.
5. Приговор к высшей мере наказания приводить в исполне-
ние немедленно по вынесении приговора.

Председатель Центрального
Исполнительного Комитета Союза ССР - М.КАЛИНИН.

Секретарь Центрального
Исполнительного Комитета Союза ССР -
(А.Енукидзе)

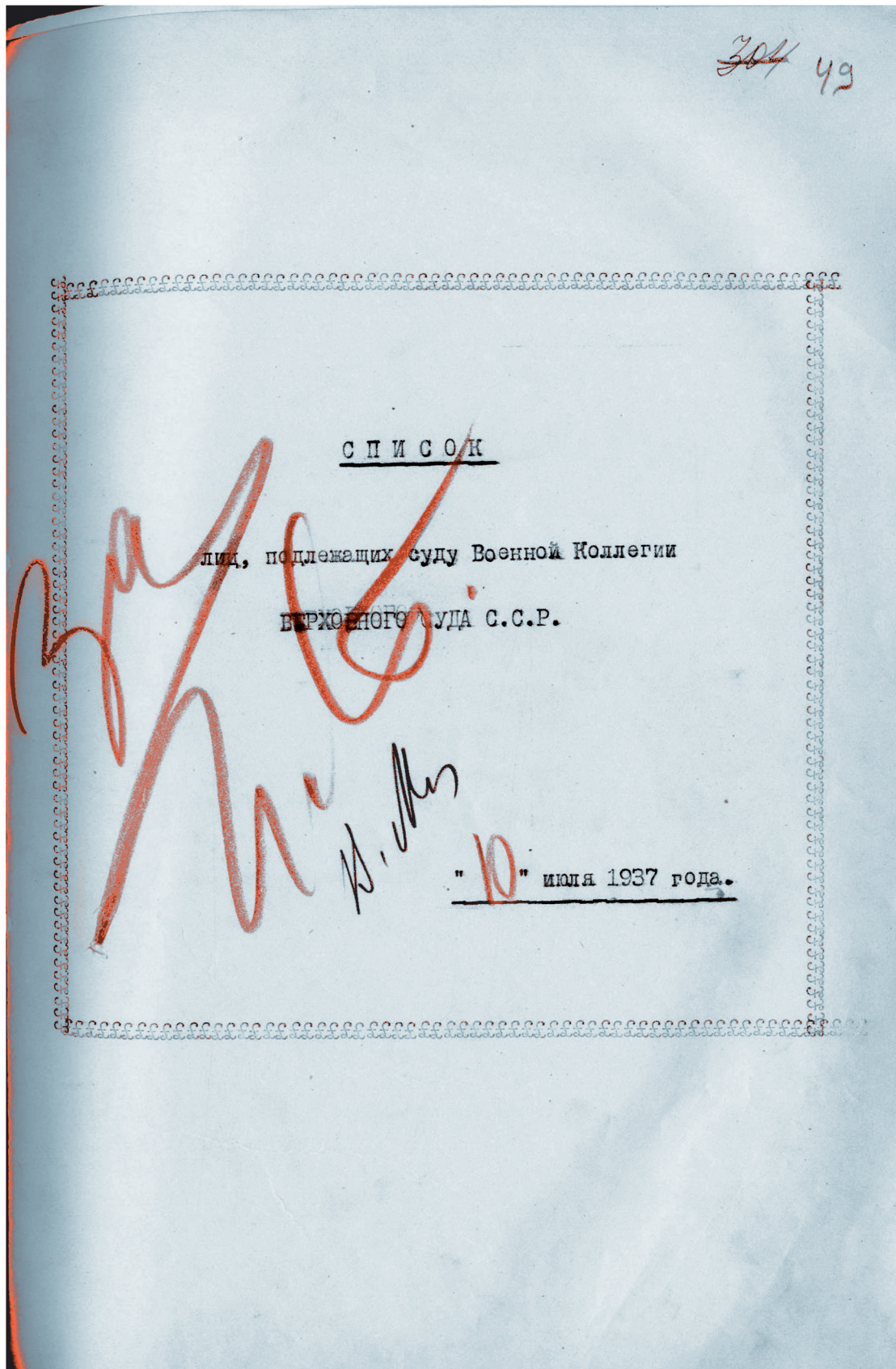
Москва, Кремль,

1 декабря 1934 года.

Додаток 5

Список осіб, які підлягають суду Верховної колегії РСР від 10.07.1937
[Москва-центр]. РДАСПІ, ф.17, оп.171, справа 410, аркуш 52.
Джерело: <https://stalin.memo.ru/lists/list41/#image-51>

Сторінка 1

- 2 -

26. ГОРОДЕЦКИЙ Михаил Ефимович,
27. ГУДИЕВ Мусса Муссаевич,
28. ДАШЕВСКИЙ Иосиф Самойлович,
29. ДРОЗДОВ Вадим Федорович,
30. ДРОБНИС Николай Яковлевич,
31. ДРУГАНОВ Борис Федорович,
32. ДУБОВ Александр Григорьевич,
~~33. ДУБОВ Александр Григорьевич~~
34. ЖДАНОВ Александр Иванович,
35. ЖДАНОВ Николай Иванович,
36. ЖУКОВ Николай Макеевич,
37. ЖУКОВСКИЙ Иван Петрович,
38. ЗАЙКИН Петр Михайлович,
39. ЗАЙОНЧИК Давид Моисеевич,
40. ЗАКУПНЕВ Захар Александрович,
41. ЗАКУРДАЕВ Петр Сергеевич,
42. ЗЕРКАЛОВ Василий Иванович,
43. ИЛЬФЕРОВИЧ Марк Борисович,
44. КАЛЬВАРСКИЙ Александр Самсонович,
45. КАСАТКИН Борис Владимирович,
46. КАШИН Иван Прокофьевич,
47. КИВКИЛИО Павел Емельянович,
48. КОЛОСОВСКИЙ Валентин Викторович,
49. КОНОПЛЕВА Лидия Васильевна,
50. КРИСЬ Василий Яковлевич,
51. КРУМОВИЦ Рудольф Янович,
52. КУДРЕВАТОВ Сергей Кузьмич

Медійна ініціатива за права людини (МІПЛ) — українська громадська організація, яка поєднує журналістику і правозахист для викриття воєнних злочинів Росії в Україні та реагування на порушення прав людини, пов'язані з російською агресією. МІПЛ займається розслідуванням воєнних злочинів, катувань, насильницьких зникнень, порушень прав цивільних і військових в умовах війни. Організація також документує інші порушення прав людини, моніторить судові процеси, пов'язані з війною, готує аналітику, рекомендації і займається національною та міжнародною адвокацією для досягнення справедливості і забезпечення прав і свобод людини.

Детальніше про діяльність Медійної ініціативи за права людини:

mipl.org.ua

[MedialInitiative
forHumanRights](https://www.facebook.com/MedialInitiativeforHumanRights)

[@mihr_ua](https://twitter.com/mihr_ua)

mipl.org.ua

[mihr-ua](https://www.linkedin.com/company/mihr-ua)

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Міжнародний фонд «Відродження» — одна з найбільших благодійних фондів в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримував близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

www.irf.ua

[www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine)